

JOHANNEKSEN SALAINEN KIRJA

JOHDANTO

Kirjoittanut Ismo Dunderberg

Johanneksen salainen kirja on ilmoituskeskustelun muotoon kirjoitettu kuvaus, jossa käsitellään kattavasti useita gnostilaisuuden kannalta keskeisiä aiheita, kuten jumalallista maailmaa, tämän maailman ja ihmisen luomista sekä sitä, ketkä gnostilaisen käsityksen mukaan pelastuvat. Kirjoitusta onkin yleensä pidetty yhtenä perinteisen gnostilaisen ajattelun keskeisistä lähteistä.

Johanneksen salaista kirjaa pidettiin poikkeuksellisen tärkeänä jo omana aikanaan. Tämän osoittaa se, että kirjoituksesta on säilynyt peräti neljä varhaista koptinkielistä käsikirjoitusta. Lisäksi kirkkoisä Irenaeus käytti 180-luvulla jKr. kirjoittamassaan gnostilaisuuden vastaisessa teoksessa ”Harhaoppeja vastaan” lähteenään joko tätä tai jotain hyvin samankaltaista kirjoitusta. Johanneksen salainen kirja tunnettiin kokonaisuudessaan jo ennen Nag Hammadin kirjaston löytymistä. Se kuului 1800-luvun lopulla löydettyyn koptinkieliseen käsikirjoitukseen, jossa oli muitakin gnostilaisia tekstejä (Papyrus Berolinensis 8502, josta käytetään nimitystä ”Berlinus Gnosticus ja lyhennettä BG).

Nag Hammadin kirjastossa Johanneksen salaisesta kirjasta on säilynyt kolme eri versiota. Niissä Nag Hammadin koodekseissa, joissa tämä kirjoitus esiintyy (NHK II, III ja IV), se on aina sijoitettu koko koodeksin alkuun. Myös tämä korostaa kirjoituksen merkitystä oman aikansa lukijoille.

Johanneksen salainen kirja alkaa ja päättyy kehyskertomukseen, jossa kuvataan Vapahtajan ilmestymistä apostoli Johannekselle. Johannes esiintyy kirjoituksessa paikoitellen muuallakin keskustelukumppanina, joka esittää lyhyitä kysymyksiä Vapahtajalle. Pääosin kirjoitus koostuu kuitenkin Vapahtajan opetuspuheista.

Sisältönsä perusteella Johanneksen salainen kirja voidaan jakaa neljään pääjaksoon. Ensimmäisessä osassa kuvataan todellista Jumalaa ja hänen ikuista valtakuntaansa. Tässä jaksossa korostetaan, että kaikkeuden Isä on kaikkien sanojen ja inhimillisen käsityskyvyn tuolla puolen. Isän ajatuksesta syntyy Kaitselmus eli Barbelo, joka Isän luvalla luo muita ikuisia olentoja. Nämä hahmot ovat itse asiassa abstrakteja ominaisuuksia (esimerkiksi turmeltumattomuus, viisaus, totuus), joille on annettu persoonallisia piirteitä.

Toisessa jaksossa kuvataan luojajumalaa, Jaldabaothia ja hänen luomaansa maailmankaikkeutta. Yksi ikuisista olennoista, Viisaus, luo ikuisessa valtakunnassa Jaldabaothin omin päin ja joutuu piilottamaan tämän epäonnistuneen luomuksensa muilta ikuisilta olennoilta. Jaldabaoth luo itselleen oman maailmankaikkeuden käyttäen tietämättään mallinaan jumalallista maailmaa. Jaldabaoth kuvataan erilaisten henkivaltojen luojaksi ja johtajaksi, joka kuvittelee olevansa ainoa jumala. Jälkimmäinen piirre osoittaa, että Jaldabaoth yhdistetään Vanhan testamentin Jumalaan.

Kolmannessa jaksossa Vanhan testamentin luomiskertomuksia tulkitaan uudella, niiden alkuperäisestä merkityksestä poikkeavalla tavalla. Jaksossa viitataan useaan otteeseen suoraan Mooseksen esittämiin ”tulkintoihin”, torjutaan ne ja esitetään luomiskertomuksissa kuvatuille tapahtumille toinen selitys. Suurin huomio kiinnittyy Aadamin luomiseen, mutta jaksossa esitetään tulkintoja myös paratiisista, Eevan luomisesta, Setin syntymästä, tulvasta sekä enkeleistä, jotka ottavat ihmistyttäriä puolisoikseen. Ihmisen luomisen katsotaan tapahtuneen kahdessa vaiheessa. Ensin Jaldabaothin luomat henkiolennot luovat ei-aineellisen ihmisen, John Jaldabaoth antaa äidiltään saamansa jumalallisen voiman — ja samalla menettää sen. Vasta toisessa vaiheessa ihmisen jumalallista voimaa kadehtivat henkiolennot luovat ruumiillisen ihmisen.

Vanhan testamentin luomiskertomuksia tulkitsevan osan keskeltä erottuu omaksi kokonaisuudekseen jakso, jossa pohditaan, ketkä pelastuvat. Jakson mukaan lähes kaikilla on mahdollisuus pelastua, sillä vain luopiot ("ne, jotka saivat tiedon mutta kääntyivät pois") joutuvat ikuisen kadotukseen. Ajatus siitä, että juuri luopioita kohtaa pahin rangaistus, on tavallinen sekä juutalaisessa että kristillisessä apokalyptisessa kirjallisuudessa. Pelastuminen voi toteutua joko suoraan tai vaiheittain, ja sen ajatellaan merkitsevän vapautumista ruumiin kahleista ja pääsyä ikuisten olentojen luokse.

Johanneksen salainen kirja edustaa ns. setiläistä gnostilaisuutta, minkä seurauksena tekstissä korostetaan Setin keskeistä asemaa ihmiskunnan historiassa. Muita setiläiselle ajattelulle tyypillisiä piirteitä ovat maininnat Barbelosta, kuvaus neljästä ikuisesta valosta sekä se, että luojajumalaa kutsutaan Jaldabaothiksi.

Johanneksen salaisen kirjan neljä koptinkielistä käsikirjoitusta perustuvat kahteen erilaiseen pääversioon kirjoituksesta. Koodekseissa NHK II ja IV olevat versiot muistuttavat pitkälti toisiaan, kun taas BG:n ja NHK III:n versiot poikkeavat niistä, mutta ovat keskenään samankaltaisia. Jälkimmäinen versio on edellistä huomattavasti lyhyempi, sillä siitä puuttuu muutamia pitkäköjiä jaksoja, kuten yksityiskohtainen kuvaus ihmisen ruumiinjäsenien luomisesta ja pitkän version lopussa oleva Kaitselmus-hymni. Tutkimuksessa ei ole päästy yksimielisyyteen siitä, kumpi Johanneksen salaisen kirjan versioista on alkuperäisempi.

Yleensä Johanneksen salaisen kirjan oletetaan syntyneen toisen kristillisen vuosisadan jälkipuoliskolla. Mikäli Irenaeus on tuntenut tekstin, se on kirjoitettu jo ennen 180-lukua jKr. Alun perin teksti lienee kirjoitettu kreikaksi, mihin viittaavat erityisesti tekstissä esiintyvät kreikan kieleen pohjautuvat sanaleikit. Löydettyjen koptinkielisten käsikirjoitusten perusteella kirjoitus oli erityisen suosittu Egyptissä.